

Alfred Thayer Mahan és az európai nagyhatalmi erőegyensúly a 20. század elején

Tóth Péter András

Dr. Besze Tibor emlékének

Alfred Thayer Mahan (1840–1914) amerikai admirális és geopolitikai gondolkodó neve a haditengerészet és a nagyhatalmiság viszonyának vizsgálata, valamint az Egyesült Államok számára kijelölt új külpolitikai irányvonal révén vált ismertté. Legismertebb munkája, az 1890-ben megjelent *The Influence of Sea Power upon History* (A tengeri hatalom hatása a történelemre) alapjaiban határozta meg a két megkésített, de annál elszántabban feltörekvő nagyhatalom, Németország és Japán flotta-programját.¹ Az Egyesült Államok külpolitikájában bekövetkező forradalmi változásban ugyancsak oroszlánrésze volt, amely a századforduló idején ment végbe. Kiemelte, hogy országának a világtengerek és a tervbe vett, majd meg is nyitott Panama-csatorna óriási lehetőségeket kínálnak, ám ha nem él ezekkel a lehetőségekkel, az akár vesztét is okozhatja. Meglátása szerint az Egyesült Államokat határoló óceánok már nem az elkülönülést szolgálják, hanem a terjeszkedést sürgetik, és bizonyos stratégiai fontos pontok (Hawaii-szigetek, Szamoa-szigetek, Fülöp-szigetek stb.) birtoklása létfontosságú az ország biztonsága szempontjából.

E tanulmányban viszont munkásságának egy sokkal kevésbé ismert, ám szintén nagy jelentőségű szeletét mutatjuk be. Mahan már a 19. század utolsó évtizedétől kezdve élénk figyelemmel kísérte az európai nagyhatalmokat, később pedig a szövetségi rendszereket és az erőegyensúly változásait, majd észrevételeit egyebek mellett az 1910-ben megjelent *The Interest of America in International Conditions* (Amerika érdeklődése a nemzetközi állapotok iránt) című művében adta közre.² Később is rendszeresen foglalkozott e témával, egészen 1914-ben bekövetkezett haláláig.

Mahan apjának, Dennis Hart Mahan tábornoknak a kifejezett kívánsága ellenére is a haditengerészeti pályát választotta. Figyelme csak később fordult az írás felé, az 1880-as évek közepétől már rendszeresen tartott előadásokat is, elsősorban a Haditengerészeti Akadémián (*Naval War College*).³ Már az 1880-as évek közepétől kitartóan szorgalmazta a tengeri fegyverkezést, s úgy tekintett rá, mint a nagyhatalmi státus tényleges fokmérőjére. Műveinek nagyobb része azonban az 1896-ban történt nyugállományba helyezése után

született. Mahan behatóan tanulmányozta Nagy-Britannia terjeszkedésének történetét, és arra a következtetésre jutott, hogy az Egyesült Államoknak is a szigetország katonapolitikája a siker kulcsa, nevezetesen egy igen erős haditengerészet mellett egy sokkal kisebb szárazföldi haderő. Utóbbit nyíltan tehernek nevezte a két ország számára, mivel földrajzi elhelyezkedésük révén mindkettő a haditengerészet fejlesztésére voltak kényszerítve.⁴ A fegyveres erőknek a fentebb bemutatott megoszlását egyfajta angolszász sajátosságként, ám ugyanakkor az egyetlen megoldásként értékelte, mivel csak ennek megvalósulása esetén látta elkerülhetőnek, hogy a demokratikus intézményrendszer veszélybe kerüljön.⁵

Mahan programját az amerikai politikai palettáról kezdetben William McKinley elnök és külügyminisztere, John Hay, később pedig a republikánusok „erős emberei” – Theodore Roosevelt, Henry Cabot Lodge, Elihu Root – támogatták. Roosevelt nem rejtette véka alá az admirális reá gyakorolt hatását, mivel elmondása szerint „Mahan mesterműveit minden amerikainak különös gonddal kell tanulmányoznia, akik tudni akarják, mi a nemzet igazi érdeke, és ez milyen gondolatokat és tetteket követel gyermekeitől”.⁶ Kettejük viszonya azonban még érdekesebb, mivel Roosevelt egyetemi éveitől írt, *The Naval War of 1812* (Az 1812-es tengeri háború) című könyvének nagy szerepe volt Mahan stílusának és irányvonalának kialakulásában.⁷

Könyvének első oldalain Mahan az Egyesült Államok fejlődését mutatta be, s nagyjából az 1890-es évektől tartotta alkalmasnak az Egyesült Államokat, hogy a nemzetközi életben is jelentős szerepet játsszon. A polgárháború előtt a rabszolgatartás miatt fellángoló vitát jelölte meg a legjelentősebb visszatartó erőként, ugyanakkor kiemelte azt is, hogy az egyes államok és területek eltérő fejlettsége miatt is hátrányban volt az ország.⁸ Ez a folyamat – a kontinentális terjeszkedés – a polgárháború után is tartott, az 1880-as években a vége felé járt, majd az utolsó területek a századforduló korában váltak állammá. Mahan általánosságban is a szilárd belső viszonyokat ítélte a legfontosabbnak a nagyhatalommá váláshoz. Ezt történelmi példákkal is igyekezett alátámasztani. Az újkori történelemben kronologikusan haladva Spanyolország, majd Franciaország vezető szerepét emelte ki. Mahan a Bécsi Kongresszus utáni viszonylagos európai nyugalmat Nagy-Britannia tengeri hegemoniájával magyarázta.

A legnagyobb horderejű 19. századi változásnak egyértelműen az egységes Németország létrejöttét tartotta, amely egyúttal egy új európai nagyhatalom születését is jelentette. Nézete szerint a korábbi német államok különbözősége miatt kizárólag az erős végrehajtó hatalom volt az egyetlen lehetséges megoldás. Az új európai nagyhatalomnak már 1871-től voltak gyarmati vitái, ám Bismarck felkészült külpolitikájának köszönhetően ezeket sikerült rendezni. Az 1888-ban hatalomra került II. Vilmos német császár azonban, szakítva a bismarcki örökséggel, nyíltan terjeszkedő kül- és gyarmatpolitikát hirdetett meg. A kancellár két évvel későbbi lemondásával pedig az utolsó akadály is elhárult Vilmos elől. Itt kell megjegyezni, hogy az Egyesült Államokkal való konfrontálódásra sem kellett sokáig várni.⁹ Mahan úgy látta, hogy Németország tenge-

ri erejének gyors növekedése és a Csendes-óceán felé irányuló gyarmati terjeszkedése nagy veszélyeket rejt országa biztonsága szempontjából. A nagy világbirodalomhoz szükséges három feltételből (ipar, erős hadi- és kereskedelmi flotta, piacok) az első kétőt már teljesítette, csak a piacok megszerzése volt hátra. II. Vilmos trónra lépésével ennek megszerzésére is határozott lépések történtek. Az admirális kiemelte, hogy Németország kevés gyarmata nem áll arányban az ipar fejlődésével, tehát nem tudja felvenni a keletkezett többletet. Úgy ítélte meg, hogy amennyiben a németek a gyarmatbirodalmukat is képesek lesznek jelentősen megnövelni, az már közvetlen veszélyt jelent az Egyesült Államokra, mivel szinte csak amerikai érdekek rovására tudja ezt megtenni. Ezért tekintette az 1888-tól 1890-ig terjedő időszakot is mérőföldkőnek.

A Tirpitz admirális nevéhez köthető flottaprogram és az ezek alapjául szolgáló úgynevezett *rizikóelmélet*¹⁰ idején tovább nőtt Mahan aggodalma. Már a századfordulótól kezdve szorgalmazta, hogy az amerikai flottának erősebbnek kell lennie a németnél, mert tartott attól, hogy Németország a Csendes-óceánon és Dél-Amerikában amerikai érdekeket veszélyeztethet.

Mahan Nagy-Britanniát is vetélytársként kezelte, de már egy 1890-ben született írásában is óvatosan fogalmazott: Nézete szerint figyelembe kellett ugyan venni, hogy Nagy-Britannia az Egyesült Államok egyik legveszedelmesebb vetélytársa, és hogy tényleges szövetség kettejük között szóba sem jöhet, mégis a lehető legjobb viszonyra kell törekedni vele, mivel sokkal több a közös pont, mint a vitás kérdés.¹¹ A német flottatörvények és az azokat követő nagymérvű fejlesztések után már egyértelműen Nagy-Britanniát favorizálta. Kiemelte, hogy Németországgal ellentétben már hosszú ideje kiépített gyarmatbirodalommal rendelkezik, s lényegében „jóllakott” nagyhatalom. Úgy látta, hogy az Egyesült Államok érdekei sokkal kevésbé ütköznek Nagy-Britanniával, mint Németországgal, amely – az admirális véleménye szerint – rohamosan fejlődő haditengerészete mellett a legerősebb szárazföldi haderővel rendelkezik.¹² Mahan ettől kezdve létszükségletnek tartotta az amerikai flotta radikális fejlesztését, mivel úgy ítélte meg, hogy egyrészt történelmi lehetőség adódik a két nagyhatalom Európai lekötöttsége miatt, másrészt a csendes-óceáni vetélytárs Japán is gyorsan növelte erejét, ami szintén az amerikai fejlesztések mellett szólt. Mahan programja korábban is megértő fülekre talált, s amikor McKinley 1901-es meggyilkolása után az egykori haditengerészeti államtitkár Theodore Roosevelt lett az elnök, a washingtoni vezetők még inkább a mahani koncepció hívévé váltak.

A következő nagy jelentőségű eseménynek a gyors japán győzelemmel lezáruló orosz-japán háborút tartotta. Kiemelte, hogy Oroszország egy időre katonailag cselekvésképtelenné vált, s ez Németországnak kedvez, mivel egy Franciaország elleni offenzíva esetén nem lehet kétfrontos háborúra kényszeríteni. Mahan érvelését alátámasztja, hogy a német vezérkari főnök, Alfred von Schlieffen az orosz-japán háborútól kezdve egészen 1911-ben bekövetkezett haláláig valóban nagyon optimista volt egy Franciaország elleni preventív háborút illetően. Fontos megemlíteni, hogy Theodore Roosevelt

külpolitikai képzettségében és irányvonalában nagy szerepük volt Mahan műveinek. A háborút lezáró béketárgyalásokon Portsmouthban is éppen azért igyekezett Roosevelt minél hamarabb tető alá hozni a békét, hogy elkerülje Oroszország további gyengülését s így a Németország körüli orosz–francia harapófogó megszűnését.¹³ Mahan Japánt sem hagyta figyelmen kívül. Kiemelte, hogy haderejének fejlődése a későbbiekben kihívást jelenthet országának, de a szigetország igazán majd az első világháború idején kerül az amerikai külpolitika látóterébe.

Az 1909-ben megtartott londoni tengerjogi konferenciát¹⁴ és annak eredményeit Mahan egyaránt ellenezte, mivel azok szerinte Németországnak kedveztek, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok ellenében. Úgy látta, hogy a három nagyhatalom közül Németország volt egyedül érdekelt az új szabályok bevezetésében, mivel a szigetországnál gyengébb flottával rendelkezett.¹⁵ Az amerikai ratifikáció ellen is tiltakozott, mivel – nagyjából 1914-ig – az amerikai flotta is erősebb volt a németnél, és Mahan helytelennek ítélte, hogy korlátozzák ezt az erőt háború esetén.¹⁶ Ezúttal is Nagy-Britanniát hozta fel példaként. Már munkásságának kezdetén meg volt győződve arról, hogy háború esetén egy erős haditengerészet nemcsak a saját kereskedelmét képes megvédeni, hanem egyúttal az ellenségét is meg tudja bénítani.¹⁷ Érvelése ellenére az Egyesült Államok is csatlakozott a többi nagyhatalomhoz. Nagy-Britannia nem rendelte alá magát az egyezmény passzusainak, ez volt az egyik oka annak, hogy 1915 februárjától kezdve szabadon gyakorolhatta a finoman szólva is ellentmondásos módszereit az Atlanti-óceánon (kereskedelmi hajók felfegyverzése, amerikai lobogó használata brit hajókon, hajónevek lefestése stb.), amelyek diplomáciai feszültségekhez vezettek az Egyesült Államok, valamint Nagy-Britannia és Németország között.

1910-ben megjelent munkájában már kikristályosodott Mahannak az európai nagyhatalmi társulásokról alkotott véleménye. Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország szövetségéről nem volt jó véleménnyel. Kiemelte, hogy mivel a központi hatalmak okozta kihívások miatt alakult ki, mesterséges szövetségről van szó, amelynek tagjai között számos konfliktus feszül. Ezeket véleménye szerint egyáltalán nem sikerült rendezni, csupán időlegesen elhallgatják azokat. Ez a meglátása 1914 őszén–telén igazolódott be, amikor világossá vált, hogy a háború elhúzódik. A központi hatalmak között, néhány kisebb vitát leszámítva, más nem történt, míg az antanthatalmak katonai és politikai vezetői 1918 áprilisáig nagyon nehézkesen találtak közös nevezőt igen fontos kérdésekben. Oroszországról Mahannak az orosz–japán háborútól kezdve egészen az 1910-es évek elejéig igen lesújtó volt a véleménye. Nézete szerint a cár korlátlan uralma volt a haderő és az állam modernizálásának legnagyobb kerékkötője. Úgy ítélte meg, hogy ez az állambe rendezkedés Európából egyre inkább Ázsia felé tereli az országot. Emiatt a francia–orosz szövetséget is úgy értékelte, hogy a térképen erősebb, mint a valóságban. Az angol–orosz együttműködéssel kapcsolatosan még pesszimistább volt, tisztában volt ugyanis a két nagyhatalom közötti ellentétekkel. Mahan az antanthatalmak sorában Oroszországot kü-

löncnek tartotta – s egyúttal a leggyengébb láncszemnek – politikai és katonai értelemben egyaránt. Az első világháború kitörése után gyakran hangoztatták, hogy az antant és a központi hatalmak küzdelme a demokráciák élethalálharca az autokráciák ellen. Ennek valóban ellentmondott a cári Oroszország részvétele az antant oldalán.

Az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország szövetségét sokkal szilárdabbnak tartotta, mint az angol–francia és az angol–orosz megegyezéseket. Nézete szerint a Monarchiának a német szövetség volt az egyetlen lehetősége, s így ezer szállal kötődött Németországhoz. Mahan kiemelte, hogy már a világháború előestéjére kialakult az alá-fölé rendeltségi viszony a két nagyhatalom között, természetesen Németország javára. Találó példával élve úgy jellemezte kapcsolatukat: „ahogy a Hold kering a Föld körül.”¹⁸ Az volt a végkövetkeztetése, hogy lényegében Németország egyetlen stratégiai szövetségese, tehát nagyon nehéz vagy lehetetlen is ezt a szövetséget megbontani. Ezt egyebek mellett azzal támasztotta alá, hogy csak a Monarchia állt ki Németország mellett olyan diplomáciai értelemben vett „éles helyzetekben”, mint például az algercirasi konferencia. Ez a szoros együttműködés kölcsönös volt, elég csak a Monarchia 1908-as Bosznia-Hercegovina-annexiójára gondolni. Mahan elismerte az államszövetség katonai gyengeségeit, és működési zavaraival is tisztában volt, de úgy látta, hogy a kedvező geopolitikai környezet révén mindketten sokat profitáltak. Ezt támadásban és védekezésben egyaránt kamatoztatni tudták, mivel átcsoportosítási lehetőségeik sokkal jobbak voltak az antanthatalmakénál. Világosan fogalmazott, amikor a képzeletbeli mérleg serpenyőire helyezte a két nagyhatalmi csoportosulást: „A tengeri haderőt leszámítva minden az utóbbi mellett szól.”¹⁹

Olaszország ingadozását, majd az antant felé közeledését a kezdetektől fogva érzékelte, ám nem ítélte a háborút eldöntő tényezőnek, hogy melyik oldal mellett kötelezi el magát. Véleménye szerint a Monarchia erőinek lekötésében vállalhatott szerepet, ám a századelőn a kettejük közötti fegyverkezési versenyt sem ítélte eldöntöttnek. Könyve megjelenésének idejére már tényként kezelte, hogy az antant oldalán fog hadba lépni. Mahan is az osztrák–magyar–olasz ellentétekben látta ennek fő okát. Ki kell emelni, hogy a központi hatalmak esetében Törökország csatlakozását vette biztosra, s az valóban a központi hatalmakhoz húzott, majd a háború kitörése után két hónappal hadba is lépett mellettük.

Mahan munkásságában többször is előkerültek a pun háborúk mint történeti példák, így az európai szövetségi rendszerekkel kapcsolatban is. A központi hatalmakat a Római Birodalomhoz, míg az antantot a punokhoz hasonlította. Azzal érvelt, hogy amennyiben a szárazföldön erősebb központi hatalmak képesek akár az egyik hadszíntéren kivívni a döntő győzelmet, úgy már tengeri elszigetelésük is nagyon nehéz, vagy akár hatástalan is lenne.²⁰ A példa nyilván elnagyolt, de Oroszország 1917-es összeomlása és így a keleti front megszűnése után sok angol és amerikai stratégia valóban tartott Németország oly mértékű megerősödésétől, hogy Nyugaton is kicsikarja a döntést.

Roosevelt leköszönése után Mahan úgy tartotta, hogy Németország néhány éven belül megelőzi az Egyesült Államokat a modern csatahajók (dreadnought) terén. E főlény birto-

kában már Közép- és Dél-Amerikában is meg tudja vetni a lábát, tekintet nélkül a Monroe-elvre.²¹ Hozzátette azonban, hogy ezt csak békeidőben tudja megtenni, mivel háború esetén Nagy-Britannia, kihasználva kedvező földrajzi fekvését, teljes mértékben meg tudja akadályozni kijutását az Atlanti-óceánra, így elzárhatja legfontosabb kereskedelmi útvonalát. A Balti-tenger esetleges angol blokádját illetően már pesszimistább volt, de az nem könnyített Németország helyzetén, mivel onnan nem volt képes fedezni szükségleteit. A Vilmos császár-csatorna (a mai Kiel-csatorna) jelentőségét is felismerte, mivel úgy ítélte meg, hogy javította a német flotta védelmi képességeit. Mahan több ízben is hivatkozott Hans Delbrück német történészre, aki azon az állásponton volt, hogy Németország addig elért eredményeit politikai berendezkedésének köszönheti, s az az érdeke, hogy a legtöbb országban ne a német, hanem a nyugati modell érvényesüljön.²² A két nagy rivális (Nagy-Britannia és Németország) alkotmányos berendezkedését Mahan is összehasonlította. Delbrück elméletét azzal toldotta meg, hogy katonapolitikai téren minden demokratikus berendezkedésű ország hátrányba került a századforduló idejére. Arra a következtetésre jutott, hogy egy nagy költségekkel járó fegyverkezési versenyhez és általában a hadiipar jelentékeny fejlesztéséhez sokkal kedvezőbb egy centralizált, tekintélyelvű (is) alapuló társadalom. Nagy-Britannia és Németország esetében ez azt jelentette, hogy a hajók számát tekintve a németeknek ugyan jelentős volt a lemaradásuk, a fentebb említett előny birtokában mégis képesek lehetnek oly mértékben megközelíteni a nagy riválist, amely súlyos veszélyt jelent mind a szigetország, mind az Egyesült Államok számára.

A német fegyverkezés és terjeszkedési kísérletek után véleménye szerint már csak a szigetország hajóhada a német tengeri hegemonia egyetlen gátja, így az amerikai érdekek fő védelmezője. Mivel az amerikai flotta gyengébb volt a szigetországinál, és éppen csak megelőzte a németet, így az Egyesült Államoknak is létérdeke, hogy egy esetleges háborúból ne a központi hatalmak kerüljenek ki győztesen. Mahan megítélése szerint London elvben nem engedhette meg magának, hogy a német flotta akár csak megközelítse a britet, de a fentebb említettek miatt mégsem zárta ki teljesen ennek lehetőségét. Az igazi kihívást abban látta, hogy Nagy-Britannia a világon a legnagyobb gyarmatbirodalma miatt sok helyen kénytelen jelentős erőket állomásoztatni,²³ ezért is nélkülözhetetlennek tartotta az amerikai haditengerészet fejlesztését. Mahan így kettős biztonságra törekedett, mivel a brit flottaelsőség mellett az amerikai hajóhadnak is meg kellett előznie a németet. Ez végül nem teljesen valósult meg, mivel az amerikai flotta nem tudta sokáig tartani második helyét. A Németországra kedvezőtlen tengeri erőviszonyokon azonban ez nem változtatott.

A szövetségi rendszerekről szóló fejezetét azzal zárta, hogy Németország és Nagy-Britannia, egészen pontosan a német hadsereg és az angol haditengerészet volt azok két döntő tényezője. Meglátása szerint szövetségeseiknek sem volt elhanyagolható a jelentőségük, de úgy vélte, hogy egy esetleges háborúban az előbb említett két nagyhatalomnak, illetve az előbb említett két gyegyveres erőnek lesz döntő szerepe.²⁴

Mahan tehát megnevezte azokat a hatalmakat, amelyek megerősödése veszélyeket rejtett Egyesült Államokra. Ha rangsorolni akarjuk ezeket a kihívásokat, világossá válik, hogy Németország külpolitikáját és esetleges térnyerését tartotta országára a legveszélyesebbnek. Európában a legerősebb és a legcéltudatosabb államnak tartotta, ám lebecsülte a francia–orosz szövetség erejét és jelentőségét. A francia hadsereget meg sem említette könyvében, jóllehet az nem sokkal maradt el a némettől. Japánnak az orosz–japán háborúban kivívott gyors és elsöprő győzelmét és kelet-ázsiai terjeszkedését szintén fenyegetésként értékelte, ám a szigetország katonai ereje, ipara és mozgástere is kisebb volt Németországnál. Oroszországot az orosz–japán háborúban elszenvedett megalázó veresége miatt 1905-től kezdve nem tekintette ütőképes hatalomnak, s ez a véleménye csak az első világháború előestéjén változott meg. Az ellenségeskedés megkezdése után az amerikai külpolitika már valóban veszélyesnek tekintette az oroszok európai hadicéljainak érvényesülését. Megemlítendő, hogy Mahan kései munkásságát Németországban nem fogadták kitörő örömmel. 1914 májusában Edward Mandell House (Wilson elnök egyik fő tanácsadója) berlini látogatásakor Tirpitz admirális nemetszését fejezte ki, hogy a legjelentősebb amerikai napilapokban jelentek meg Mahan, véleménye szerint, erősen angolbarát írásai.²⁵

Az első világháború kitörése után kezdődött meg Mahan publikációs tevékenységének utolsó, rövid, de szintén nagyon jelentős szakasza. A kijelentés annyiban megtevesztő, hogy az augusztus 4-én, az elnök által meghirdetett szigorú semlegesség értelmében a legtöbb alkalommal nem jelentették meg a világháborúval kapcsolatos cikkeit.²⁶ Két nap múlva Wilson elnök is közölte vele, hogy a hadsereg és a haditengerészet állományába tartozók nem nyilatkozhatnak meg a háborúval kapcsolatban. Mahan ezúttal is sok felkérést kapott Amerika-szerte vezető napilapoktól s más folyóiratoktól, hogy ossza meg a háborúval kapcsolatos gondolatait a nagyközönséggel. Augusztus 20-án még megjelenhetett a *Sea Power in the Present European War* (Tengeri hatalom a jelenlegi európai háborúban) című írása, ám a továbbiakat már nem közölték. Josephus Daniels tengerészeti miniszter Mahan minden kérésére elutasítóan reagált, csakúgy mint 1915 júniusában, fél évvel az admirális halála után, özvegyének kérelmére is.²⁷

Mahan felismerte a Balkán-félsziget kiemelt fontosságát a háború kitörésében. Ekkorra már Oroszországról is megváltozott a véleménye, elismerte, hogy magához tért az 1905-ös vereség és forradalom okozta sokkból. Úgy látta, hogy Németország lépésényszerbe került, s ha nem akarja megvárni, hogy a francia–orosz szövetséggel szemben esélytelen legyen, támadnia kell.²⁸ Ez lényegében a Schlieffen-terv elismerését jelentette. Ehhez járult az Osztrák–Magyar Monarchia aggodalma Szerbia erősödése és a Balkán-félszigeten növekvő orosz befolyás miatt.

A Monarchia és Szerbia viszályában egyedi történelmi párhuzammal állt elő. Ezúttal az amerikai polgárháborút hozta fel példának. A nagyszerb eszmét a Konföderáció (a polgárháborús Dél) programjához hasonlította, amely az államszövetség területi

egységét veszélyeztette. A Monarchia ellenlépéseit, majd a hadüzenetet és mozgósítást is jogos önvédelemként értékelte. A szövetségi rendszerektől elvonatkoztatva ezt egy helyi háborúként kezelte, amelyben az államszövetség a saját területi egységéért küzdött.²⁹ A problémát a konfliktus kiszélesedésében látta, mert amikor a küzdő felek szövetségei is hadba léptek, automatikusan életbe lépett az a forgatókönyv (a szövetségi rendszerek közötti háború a véleménye szerint az antantnál erősebb központi hatalmakkal), amelytől a leginkább tartott.

1914 őszén már biztosra vette, hogy a Nagy-Britannia haditengerészeti blokád alá vonja Németországot. A háború kitörése után megismételte, hogy Németország esetleges kontinentális térnyerése után már a blokád is hatástalan, ezért úgy látta, hogy Nagy-Britanniára hatalmas teher hárul majd, mivel nagy létszámú szárazföldi haderőt is kénytelen lesz felsorakoztatni. Ezt követően már a szigetország katonaállításától és a csapatok Franciaországba szállításának gyorsaságától tette függővé a világháború kimenetelét.³⁰ Németország keleti térnyerését is veszélyesnek ítélte, de esetleges sikerét a nyugati hadszíntéren és atlanti hatalommá válását mind amerikai, mind brit szempontból a legrosszabb lehetőségnek tartotta.³¹ Ebben az esetben már az Egyesült Államoknak a központi hatalmak elleni hadba lépése sem tűnt lehetetlennek. Ezt támasztja alá, hogy a háború kitörése után egy levelében bírálta a New York Times augusztus 3-i vezércikkét, amely a haderőfejlesztést károsnak és elvetendőnek nevezte. A háború kitörése után Mahan az első között emelte fel szavát az Egyesült Államok védelmi képességeinek növelése mellett. Ezt hazájában nem sokkal később egy egész irányzat, az úgynevezett felkészülési mozgalom (*Preparedness Movement*) tűzte zászlajára.

Mahan hatása számos angol és amerikai katonai vezetőnél és politikusnál kimutatható. Az első világháború korának amerikai parancsnokai, John Joseph Pershing, Peyton Convey March és Tasker H. Bliss is elismerték a központi hatalmak erejét és hatékony együttműködését. Noha leveleikben és később emlékirataikban óvatosabban fogalmaztak, mint Mahan, sokat elárul az, hogy valamennyien csak a többmillió amerikai haderő aktív részvételével látták biztosnak a győzelmet. A török és balkáni hadszíntér megnyitását célzó javaslatokat a brit és a francia katonai vezetők azzal utasították el, hogy a központi hatalmak behozhatatlan előnyben vannak az átcsoportosítási lehetőségeket illetően.

Woodrow Wilson elnök Európa-tervei is más megvilágításba kerülnek Mahan elveinek ismeretében. Németország felosztását határozottan elutasította, mivel ő is csak a császárságban látta a legnagyobb veszélyt. Országának hadba lépése után következetesen hangoztatta, hogy a német militarizmust fel kell számolni, majd 1918 októberében hivatalosan is bejelentette, hogy a régi vezetőréteggel nem hajlandó tárgyalni. Úgy is lehet értelmezni, hogy a legnagyobb vetélytársnak tartott európai nagyhatalom erejét így akarta csökkenteni. Figyelemre méltó, hogy a cárizmus bukása után Oroszországban hivatalba lépő polgári kormány sorsa iránt sem mutatott nagy érdeklődést, 1917 júliu-

sában, amikor annak tagjai amerikai anyagi segítségben reménykedtek, a Németország elleni háború folytatásától tette azt függővé.³² Az Osztrák–Magyar Monarchia esetében a legtöbb alkalommal csak a Németországgal való szoros együttműködést hozta szóba. 1917. december 4-én elhangzott kongresszusi beszédében, amelyben a Monarchia elleni hadüzenetet kívánta elfogadtatni, kihangsúlyozta, hogy nem kíván beavatkozni annak belügyeibe, s ismét csak a német szövetséget sérelmezte. Világossá válik, hogy az államszövetség különbékére kényszerítése volt a célja. Ezzel kapcsolatban igen optimista volt, mivel csak az 1918. szeptembertől novemberig terjedő időszakban adott zöld utat a Monarchia felosztását tervező nemzetiségi törekvéseknek.

Ami a központosítást illeti, teljes mértékben megvalósult, ugyanis 1917 áprilisa után, amikor az Egyesült Államok belépett az első világháborúba, a központi hatalmakat megszügyenítő centralizáció ment végbe számtalan újonnan megalakult, szövetségi irányítás alá tartozó szervezet megalakításával, amelyek a hatékonyabb termelést voltak hivatottak elősegíteni.

A korszakolás alapján nem tartozik szervesen e tanulmány tárgykörébe, mégis fontos megemlíteni, hogy Mahan, életének utolsó napjaiban, az amerikai külpolitika legnagyobb 20. századi kihívásait is megjövendölte. Nézete szerint az Egyesült Államoknak és Nyugat-Európának a „teuton” (Németország) és a „pánszláv” (Szovjetunió) előretörés megakadályozása lesz a fő feladata, s ebben Nyugat-Európa természetes szövetségese lesz.³³ Mahan nevét és teljes életművét legtöbbször kizárólag a haditengerészet fejlesztéséhez kötik, ám ez a feltevés nem teljesen pontos. Élete vége felé ugyanis felismerte a repülőgépek jelentőségét, s azt valószínűsítette, hogy hamarosan azok képezik majd az Egyesült Államok biztonságának fő pillérét. Alfred Thayer Mahan egész pályafutása alatt hazája biztonságát tartotta szem előtt, ezért munkásságában is ez az a motívum, amely mindvégig tetten érhető.

Jegyzetek

- 1 Alfred Thayer Mahan: *The Influence of Sea Power upon History 1660–1783*. Boston: Little Brown and Company, 1890. Mahanhoz általánosságban l. még: Greg Russel: „Alfred Thayer Mahan and the American Geopolitics: The Conservatism and Realism of an Imperialist”. *Geopolitics*, No. 11. (2006). 119–140. o.
- 2 Alfred Thayer Mahan: *The Interest of America in International Conditions*. London: Sampson Low–Marston, 1910.
- 3 Russel F. Weigley: *The American Way of War. A History of United States Military Strategy and Policy*. Bloomington: Indiana University Press, 1975. 173. o.
- 4 Alfred Thayer Mahan: „The Possibilities of an Anglo-American Reunion”. In: Uő: *The Interest of America in Sea Power, Present and Future*. Boston. Little, Brown, and Company, 1917. 110. o.
- 5 W. D. Puleston: *The Life and Work of Captain Alfred Thayer Mahan*, U. S. N. New Haven: Yale University Press, 1939. 129. o.

- 6 Charles Carlisle Taylor: *The Life of Admiral Mahan*. New York: George H. Doran, 1920. 243. o.
- 7 Christopher L. Connery: *Ideologies in Land and Sea: Alfred Thayer Mahan, Carl Schmitt, and the Shaping of Global Myth Elements*. *Boundary*, Vol. 28. No. 2. (2001). 183. o.
- 8 Mahan: *The Interest of America...*, i. m. 14–15. o.
- 9 1885-től 1889-ig háborúval is fenyegető vetélkedés volt a Szamoa-szigetek birtoklásáért. A németek kizárólagos jogokat akartak, de ezt az amerikaiak elvetették. Végül az 1889 júniusában, Berlinben tartott konferencián a németek visszakoztak, így a többi érdekellentéttel együtt ezt is sikerült tárgyalásos úton megoldani. Az Egyesült Államok megtartotta a kulcsfontosságú Pago Pago kikötőt és a sziget nagyjából kétharmad részét.
- 10 Tirpitz azzal számolt, hogy a német flottának elég 4:5 arányban megközelítenie Nagy-Britanniát. Ha a szigetország hajóhada ütközetet vállalna, annak kimenetelétől függetlenül elveszítené vezető szerepét. Ennek tudatában az angol flotta nem kockáztat csatát ellenfelével, s Nagy-Britannia lényegében elismeri Németország érdekeit.
- 11 Alfred Thayer Mahan: „The United States Looking Outward”. In: Uő: *The Interest of the United States in Sea Power...* i. m. 30. o.
- 12 Puleston: i. m. 302. o.
- 13 John Milton Cooper Jr.: *The Warrior and the Priest. Woodrow Wilson and Theodore Roosevelt*. Cambridge, MA: Harvard College, 1983. 73. o.
- 14 A londoni konferencia részletesen szabályozta a háború esetén folyó tengeri kereskedelmet. A legfontosabb kitétele, hogy a hajók rakományát három csoportba sorolta. Az elsőbe a hadiipar számára nélkülözhetetlen nyersanyagok tartoztak, a másodikba az ott is hasznosíthatók, míg a harmadikba az alapvető fontosságú élelmiszerek. A hadi dugárut szállító hajót az ellenségnek jogában állt átkutatni, a rakományt lefoglalni, és a hajót egy semleges kikötőbe irányítani; viszont még az ellenséges hajó sem tartóztatható fel, ha nem hadi dugárut szállít.
- 15 Puleston: i. m. 287. o.
- 16 Magyarics Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Budapest: Eötvös, 2000. 129. o.
- 17 Mahan: „The Possibilities ...”, i. m. 129. o.
- 18 Mahan: *The Interest of America...*, i. m. 43. o.
- 19 Uo. 46. o.
- 20 Puleston: i. m. 340. o.
- 21 Uo. 292. o.
- 22 Hans Delbrück: „Why does Germany Build War-ships?”. *The Contemporary Review*, Vol. 44. (October, 1909).
- 23 Mahan: *The Interest of America...*, i. m. 61. o.
- 24 Uo. 68. o.
- 25 Charles Seymour (szerk.): *Intimate Papers of Colonel House*, Vol. I–IV. London: Ernest Benn, 1926–1928. I. köt., 256. o.
- 26 Woodrow Wilson elnök 1914. augusztus 4-én semlegességre szólította fel az amerikaiakat „gondolatban és tettekben” egyaránt.
- 27 Taylor: i. m. 275. o.
- 28 Puleston: i. m. 340. o.
- 29 Uo. 342–343. o.
- 30 Uo. 341. o.
- 31 A már korábban idézett Hans Delbrück is tisztában volt ezzel, ugyanis az első világháború idején elhibázottnak ítélte a német stratégiát, még pontosabban a Franciaország elleni hadműveleteket. Keleten akarta kivívni a döntő győzelmet, majd különbékét javasolt. 1915-ben jelent meg *Bismarck's Erbe* (Bismarck öröksége) című könyve (Berlin: Verlag Ullstein, 1915.), amelyben az egykori kancellár külpolitikáját méltatta.
- 32 Magyarics: i. m. 141. o.
- 33 Puleston: i. m. 351. o.